

Alban DOBRUNA

RENDI HALVETI NË LËVIZJEN KOMBËTARE SHQIPTARE

Halveti është emërtim i rendit të dervishëve që u themelua në territoret e Kaukazit të sotëm në shekullin XIV. Si rendi ashtu edhe pjesëtarët e tij u quajtën ndryshe nga tarikatet e tjera. Halveti e ka marrë emrin nga shërbimi dhe jo nga udhëheqësi shpirtëror, për shkak se e zbatoi më së shumti sistemin mistik të halvetit (vetizolim) apo të izolimit dhe shkëputjes nga të gjitha gjërat që kanë lidhje me botën në dhoma apo kthinat e veçanta të teqeve (zakonisht dyzet ditore).¹ Halvetizmi paraqet njërin prej dymbëdhjetë tarikateve aleviane i cili në gjirin e vet përmban shumë degë (kolle), të cilat asnjëherë nuk hoqën dorë nga baza e përbashkët doktrinare e halvetizmit. Prandaj, halvetinjtë e praktikojnë tërheqjen në vetvete, por brenda për brenda bashkësisë, e jo jashtë saj. Në Perandorin Osmane nga zanafilla e tij rendi halveti gëzonte përkrahjen e pushtetit osman dhe të autoriteteve më të larta shtetërore (p. sh. të sulltan Bajazitit II, sulltan Sulejmanit I Kanunit etj.), duke u bërë kështu aleatë të pushtetit politik osman në ruajtjen dhe konsolidimin e islamit suni në vendet e sunduara dhe në luftërat e tij.²

¹ Ekrem Murtezai, *Fjalor i feve*, Rilindja, Prishtinë, 2000, f. 119; Baba Rexhebi, *Misticizma Islame dhe Bektashizmi*, Kryegjyshata Botërore Bektashiane, Tiranë, 2006, f. 115; Tahir N. Dizdari, *Fjalori i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Instituti Shqiptar i Mendimit dhe i Qytetërimit Islam, Tiranë, f. 338; Robert Elsie, *Fjalori Historik i Shqipërisë*, Uegen, Tiranë, 2011, f. 247; Shejh Muhamed Shehu, *Shejh Shefqeti dhe Teqja e Madhe në shërbim të Zotit, në shërbim të popullit*, ARB dengu, Gjakovë, 1418/1998, f. 59.

² *Historia e Popullit Shqiptar I*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë; Instituti i Historisë, Toena, Tiranë, 2002, f. 596.

Rendi halveti u përhap në: Bullgari, Bosnje, Maqedoni, Greqi, Shqipëri etj. Veprimtaria e tyre u zgjerua me forcimin e pushtetit otoman në këtë pjesë të Ballkanit. Faktorët kryesorë historiko-shoqërorë që çuan në paraqitjen dhe zhvillimin e rendit halveti tek shqiptarët, kanë qenë raportet shoqërore-historike që mbretëruan në kushtet dhe rrethanat e reja të rritjes, të forcimit dhe të organizimit të shtetit osman. Këto rrethana islamin e sollën drejtpërdrejt me popuj që kishin tradita të hershme kulturore dhe fetare, pjesëtarë të cilëve pranuan fenë islame, por që nuk ishin të gatshëm të shkundeshin plotësisht nga botëkuptimet e tyre të mëparshme, nëpërmjet këtij tarikati në shumë vise të Ballkanit, e si pjesë e tij edhe në trojet shqiptare është prezantuar botëkuptimi sufik i fesë islame.³

Peter Bartl është një ndër hulumtuesit që ka bërë studime rreth historisë së islamit tek shqiptarët, ai e përforcoi mendimin për dervishët se ata në vendet ballkanike ua shpjeguan islamin vendasve në formën më të kuptueshme dhe më të lehtë për t'u praktikuar, gjë që është në përputhje me islamin tradicional.⁴ Ka mjaft argumente që dëshmojnë se islami në trojet shqiptare fillimisht ka depërtuar me anë të misionarëve sufi (dervishëve). Ata marshonin së bashku me ushtarë dhe në përhapjen e islamit në trevat e Ballkanit ku luajtjen rol të rëndësishëm, duke u quajtur ushtarë shpirtërorë,⁵ këta ishin misionarë të përkushtuar që rrezatuan mirësinë e tyre në shoqëri, duke tërhequr zemrat e njerëzve. Të dhënat të shumta rrëfejnë përkushtimin e këtyre njerëzve që arritën të krijojnë bulëzat e një tradite, që më vonë do të masivizoheshin në këtë vend,⁶ p.sh. kur sulltan Sulejmani është nisur në ekspedita luftarake, ai me vete ka marrë shehlerë të caktuar që ta ngrenë moralin e ushtrisë së tij, si në pushtimin e Beogradit, Sigetvarit etj.⁷ Ishte mendësia liberale dhe filozofike e dervishëve që gjeti një përkrahje dhe mbështetje të gjerë edhe ndër shqiptarët. Rendi halveti si dimension

³ Metin Izeti, *Kllapia e Tesavvufit*, BFI FSHI, Shkup, 2004, f. 136.

⁴ Peter Bartl, *Milli Bagimsizlik Hareketi Esmasinda Arnavutluk Musلمانlari 1878-1912*, trc. Ali Taner, Istanbul, 1998, f. 49 - 50.

⁵ Qarkullojnë nëpër Ballkan tregime e legjenda për misionar sufi si Sari Salltuku, personalitet sa historik, aq edhe legjendar, puna misionare e të cilit paraqet një periode shumë të rëndësishme në përhapjen e islamit në Ballkan; Hasan Kaleshi, *Legjenda shqiptare për Sari Salltukun*, Përparimi, Prishtinë, 1967, f. 86; Baki Dollma, *Historiku i Sarisalltek Babait e Teqesë Bektashiane të Dollmes*, Krujë, 2004, f. 36 - 39.

⁶ Mehdi Gurra, *Nuk ka Tarikat pa Sheriat*, Lumturia, Viti III, Nr. 9, Korrik 2012, Botuesi: Shoqata Kulturore "Kur'ani"-Kosova, Prizren, f. 43.

⁷ Metin Izeti, *Kllapia...*, f. 140.

shpirtëror në islam, është fenomen i rëndësishë së veçantë. Ai në realitet, është fryt i porosisë shpirtërore të Profetit, përpjekje që me angazhimin personal të ringjallen modalitetet e saj me anë të kundrimin të brendshëm të përmbajtjes së Shpalljes Kur'anore. Sufizmi halvetian është kundërshti evidente, dëshmi e pafalshme e islamit shpirtëror⁸ dhe kundër çdo lloj përpjekjesh që islami të reduktohet në religjion legjislativ dhe literalist. Mund të themi se rryma ezoterike, pra e brendshme e islamit, i ka rrënjët thellë në fushën e hapur nga Kur'ani dhe sufizmi halveti, ku përfaqëson aspektin e brendshëm të islamit. Doktrina e sufizmit në thelb, nuk është asgjë tjetër përveçse interpretim ezoterik i Kur'anit, por që në itinerarin e vet nuk përjashton kursesi anën e jashtme të synetit (tradita profetike) apo rregullave të islamit.

Duke u nisur nga fakti, se në: Shkodër, Berat, Korçë, Elbasan dhe në Vlorë në fund të shek. XVI dëshmohej të jenë themeluar teqe halveti,⁹ përhapja gjeografike e këtij tarikati ishte zgjeruar jo pak. Zhvillimi i këtij procesi shpejtohet edhe më shumë gjatë shek. XVIII, shekull gjatë të cilit tarikati halveti shton praninë e vet edhe në Kosovë dhe në trevat shqiptare në Maqedoninë Perëndimore. Kjo shihet në rrjetin e teqeve halveti që themelohen gjatë kësaj kohe në këto treva, si në: Prizren, Shkup, Gjakovë, Rahovec, Ohër, Strugë, Gostivar, Kërçovë etj., u bënë qendra kryesore të rendit halveti.¹⁰ Me zhvillimin, funksionimin dhe rolin e dervishëve dhe teqeve të tyre në trevat shqiptare ka pasur shehlerë dhe dervishë të cilët janë dëshmuar në veprimtarinë shoqërore, historike dhe kulturore.

⁸ Shejh Xhafer Shehu-Halveti, *Hyrje në Tesawufin Islamik*, Buletin "HU", Prizren, 1979, f. 6; Ali M. Basha, *Nëpër gjurmët e Islamit*, Tiranë, 2005, f. 452.

⁹ *Arkivi i Institutit të Historisë-Tiranë* (më tej: *AIHT*, Fondi: Filozofi, Ekonomi, Etnografi, Kultura-Arti, dos. G-I-24, Nr. 1782, f. 9; Emin Riza, *Qyteti dhe banesa shqiptare e mesjetës së vonë shek. XV-mesi i shek. XIX*, Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë, Tiranë, 1991, f. 57; Kadri Halimi, *Trajtime dhe studime etnologjike*, Instituti Albanologjik-Prishtinë, Prishtinë, 2011, f. 90; Gjergj Frashëri, *Teqeja e Halvetinjtve (Berati)*, Fjalori Enciklopedik Shqiptar 3, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Kristal-Kh, Tiranë, 2009, f. 2682; Ferit Duka, *Berati në kohë osmane shek. XVI-XVIII*, Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë; Instituti i Historisë, Toena, 2001, f. 194.

¹⁰ *Arkivi i Teqesë së Saraqhanes-Prizren*, (më tej: *ATSP*) më 4. III. 2011; Vefa Qemal Karahoda, *Një Histori e shkurtër e tetë teqeve dhe tarikateve 1455-2003*, Prizren, f. 43; Haxhi Shejh Xhemali Shehu-Rufai, *Teqeja e rendit dervish "SINANI"-Prizren*, Buletini "HU" Nr.1, Prizren, 1980, f. 3; *Arkivi i Teqesë së Shejh Litës-Gjakovë*, (më tej: *ATSHLGJ*); më 30 gusht 2009; Shif Hilafetnamen e përbotshme të Shejh Halitit I; *Arkivi i Teqesë së Shejh Bedrushit Mulliqit- Gjakovë*, (më tej: *ATSHBGJ*), më 20 gusht 2009.

Si rezultat i zhvillimit ekonomik, familje të mëdha feudale shqiptare filluan të fuqizoheshin dhe të shkëputeshin politikisht nga shteti osman. Pushteti qendror ishte i detyruar që përfaqësuesit e këtyre familjeve t'i njihje si nëpunës të lartë. Në vitin 1757, Porta e Lartë (Perandoria Osmane) e njohu Mehmet Bushatin si qeveritar të Sanxhakut të Shkodrës dhe i dha gradën Pashë. Ai vendosi qetësinë e rregullin në sanxhak, dhe zbatoi politikën e tolerancës fetare për katolikët, duke marrë nën mbrojtje klerin. Ai përkrahu tregtarët dhe nxiti zhvillimin e prodhimit zejtar. Krahinave malore u njohu privilegjet e vetëqeverisjes dhe mori në shërbimin ushtarak dhe shumë malësorë. Për qeverisjen e sanxhakut vuri në shërbim të tij njerëz të ditur me përvojë dhe me emër të mirë. Në mesin e tyre kishte edhe shehlerë të rendit halveti, si: Shejh Tahiri i fshati Çajë, Shejh Hyseni i Shtiqnit, Shejh Aliu i Fshatit etj.¹¹

Shejh Tahiri i cili vinte nga një familje e ndershme dhe e respektuar me tradita të shehlerëve, ishte i lidhur miqësisht me Bushatllinjë e Shkodrës duke qenë mbështetje kryesore e tyre në Lumë dhe nyje lidhëse për ata edhe në: Tetovë, Gostivar e Dibër. Sipas të dhënave të historikut të kësaj teqeje (gjysma e dytë e shek. XVIII), Shejh Tahiri ia kishte ndërprerë rrugën oficerit osman Tahir Pashës, i cili ishte nisur në krye të një ushtrie nga Kroi i Bardhë për të shkuar në Kala të Dodës, dhe nuk kishte respektuar institucionin e teqesë dhe zakonet e vendit¹². Të dhënat flasin për ndihma të konsiderueshme që këta vezirë u jepnin atyre, për lidhje mes Sanxhakut të Shkodrës dhe teqeve në zonat tepër malore dhe të izoluara, sikurse ishte trekëndëshi Kala e Dodës-Gjakovë-Shkodër, ku përfshiheshin Luma, Hasi, Malësia e Gjakovës, Puka dhe Mirëdita. Respektin e kultit fetar islam dhe shërbimin që u bënin vezirët bushatas të Shkodrës që nga Karamahmut Pasha e deri tek i fundit, veziri i kësaj dere i dërgonte çdo vit teqesë së Shejh Tahirit një barrë kafe, një barrë sheqer dhe një barrë oriz (një barrë barazi me 100 okë ose 128 kg.).¹³

¹¹ Nazif Dokle, *Rreth veprimtarisë patriotike të teqeve të Kuksit*, E djathta shqiptare në mbrojtje të Shqipërisë Etnike (9), Kumtesë, portrete dhe vështrime shkencore nga Sesioni i IX shkencor i mbajtur më 11 nëntor 2010 në Kukës me temën "Luma dhe trevat e tjera shqiptare në luftë për çlirim dhe bashkim kombëtar 1878 - 1990, Prizren - Kukës, 2010, f. 176.

¹² Nazif Dokle, *Teqeja e At Aliut Fshat-Kuk*, Tiranë, 2009, f. 112.

¹³ Këto të dhëna janë ruajtur në kujtimet e Teqesë në vitet '30 nga pleqtë Ismail Osmani 120 vjeçar nga Puka dhe Selim Zeqa me mbi 100 vjeçar nga fshati Fletit (Pukë); Nazif Dokle, *Rreth veprimtarisë patriotike të teqeve të Kukësit*, E djathta

Situata para dhe pas Kongresit të Berlinit (1878) ishte shumë e vështirë, edhe pse shqiptarët ishin në mes të Perandorisë Osmane, shtetet ballkanike dëshironin t'i vinin nën zgjedhje të re. Në një situatë të tillë tejet të vështirë, në prill të vitit 1878, filluan bisedimet e personaliteteve të shquara shqiptare nga të gjitha trevat shqiptare. Atëherë mbajtën një varg mbledhjesh nga të gjitha anët, ku më të rëndësishmet ishin ato të cilat u mbajtën në Gjakovë e në Shkodër.¹⁴ Në mbledhjen e dytë në Gjakovë, u vendos që të mbahet Kuvendi në Prizren dhe aty të merret vendim kundër Kongresit të Berlinit i cili cenon interesat e popullit shqiptar. Njëkohësisht në të u morë vendim që të formohet një organizatë politike e cila do të udhëhiqte rezistencën gjithë popullorë shqiptare.

Këshilli qendror i Lidhjes i ftoi të gjitha krahinat të dërgonin delegatët e tyre në Prizren që të merrnin pjesë në mbledhjen e përgjithshme të saj. Në këtë mbledhje të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit morri pjesë shehu i rendit halveti Shejh Maksuti II. Lidhja Shqiptare ishte ngritur mbi përkatësinë fetare dhe krahinore të cilat përmbliidhen në përpjekjet për të ndalur ndarjen e zonave kufitare të Shqipërisë, sipas një raporti të konsulli anglez Kirby Green dërguar ministrit të Jashtëm anglez Markesi Salisbury të datës 11 nëntor 1878, ku ndër të tjera thotë: "Më thonë se Lidhja përfaqëson vendimin e prerë, që të kundërshtojnë çdo agresion të njërit ose të tjetrit prej anës së elementëve të shumtë armiqësore që rrethojnë Shqipërinë. Shprehja "nacionale" nuk duhet të kuptohet aspak si një dëshirë për ndarje nga sundimi i Sulltanit. Lidhja e ka kuptuar në ç'mënyrë kanë vepruar dëshirat e popullit në politikë kohët e fundit. Lidhja s'ka për qëllim të bëjë luftë kundër Malit të Zi, Austrisë, Serbisë, Bullgarisë, Ruisë dhe Greqisë, veç se i ka bërë të ditur botës që Shqipëria nuk mund të nxjerrë në pazar as një pëllëmbë toke prej saj pa pyetur edhe për dëshirën e trashëgimtarëve të saj, që janë shqiptarët".¹⁵ Në vitin 1878, kajmekam në Preshevë ishte Hasan Kudretullah Efendia, i cili në fillim ishte kundër qëndrimeve të degës së Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në Preshevë. Mirëpo, Shejh Maksuti II i

shqiptare në mbrojtje të Shqipërisë Etnike (9), Kumtesë, portrete dhe vështrime shkencore nga Sesioni i IX shkencor i mbajtur më 11 nëntor 2010 në Kukës me temën "Luma dhe trevat e tjera shqiptare në luftë për çlirim dhe bashkim kombëtar 1878-1990, Prizren-Kukës, 2010, f. 176.

¹⁴ *Po aty.*

¹⁵ *AIHT, Fondi: Dokumente të zgjedhura të periudhës 1864-1913 burime të ndryshme, viti: 1878, dos. A-IV-31. f. 12. Raporti i konsullit anglez në Shkodër Kirby Green dërguar ministrit të Jashtëm Markezit Salisury më 11 nëntor 1878.*

dërgoi kajmekamit të Preshevës një këshillë prej tre pleqve: Rexhep Agën, Mehmet Efendinë dhe Naip Efendinë, me qëllim që ta njoftojnë se çdo qëndrim kundër kërkesave shqiptare do ta paguajë me kokë. Takimi i parë ishte i pasuksesshëm, duke i dhënë besë 24 orë në mënyrë që të mendojë mirë. Pas këtij afati, pleqnarët për të dytën herë i hynë në zyrë kajmekamit të Preshevës. Meqë në vitin 1887, Mëhalla e Shehëve ishte më e madhja dhe numëronte gjithsej 20 shtëpi, nga presioni i krerëve të Degës së Lidhjes së Prizrenit në Preshevë dhe nga frika e familjes së Shejh Maksutit II, kajmekami i Preshevës Hasan Kudretullahu pranoi se në postin që kishte do të ishte vetëm si kukull dhe do të respektojë çdo kërkesë të Lidhjes Shqiptare.¹⁶ Për Shejh Maksutin II janë ruajtur disa vargje të këngëve popullore në të cilat flitet për dërgimin e luftëtarëve të tij në mbrojtjen e popullsisë shqiptare të rrethinës së Vrajës që në atë periudhë sulmoheshin nga forcat serbe me qëllim të shpërnguljes me dhunë të shqiptarëve dhe spastrimit etnik të tokave të tyre. Rezistenca në fjalë u zhvillua në Grykën e Gërdelicës ku u bë një luftë heroike për ruajtjen e tokave shqiptare të trashëguara me shekuj nga paraardhësit tanë.

Gjatë viteve 1877-1878, shqiptarët e Vrajës heroikisht luftuan kundër forcave serbe si në Grykën e Gërdelicës ashtu edhe në rrethinën e Vrajës, sepse nga dhuna dhe presionet e padurueshme serbe ata nuk kishin shtegdalje tjetër. Megjithatë të përballur me një forcë shumëfish më të madhe ata u detyruan që të shpërngulen nga vatrat e tyre dhe t'i lënë ato përgjithmonë. Një gjë të tillë e vërteton edhe fakti se në vitin 1878 në Preshevë erdhën një numër i madh muhaxhirësh nga Vraja, Leskoci etj. Në këtë kontekst, shqiptarët, sado që qenë vendosmërisht kundër çdo pushtuesi të ri, e në mënyrë të veçantë kundër Serbisë, ata nuk mundën t'i përballonin forcave të mëdha ushtarake të Serbisë të cila ia arritën që të shpërngulin me dhunë më tepër se 100 000 shqiptarë.¹⁷ Situata ndërkombëtare në fillim të vitit 1881 vazhdimisht po acarohet, kurse forca dhe autoriteti i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit gjithnjë e më shumë po rritej, pasi për një kohë të shkurtër administrata shqiptare u shtri në tërë Vilajetin e Kosovës, si në: Prishtinë, Kumanovë, Preshevë etj. Lidhja u forcua organizativisht dhe fitoi një përkrahje më të madhe në mbarë vendin. Sipas planeve osmane, Lidhja Shqiptare e Prizrenit duhej të shtypej gjatë muajit prill të vitit 1881. Në këtë kohë pushteti i

¹⁶ Rexhep Selimi, *Në Grykën e Gërdelicës u bë një luftë heroike për ruajtjen e tokave shqiptare*, Zëri i Kosovës, e enjte, 24 shtator 1998, f. 14.

¹⁷ *Po aty*.

Lidhjes Shqiptare të Prizrenit ishte përqendruar kryesisht në viset e Shkupit, Kumanovës, Tetovës, Preshevës, Gjakovës, Dibrës, por edhe në vende të tjera. Ndërkaq, dega e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në Preshevë u shtyp pasi arriti në pragun e realizimit të programit madhor të Rilindjes Kombëtare Shqiptare. Por edhe pse u shtyp, ajo pati një varg rezultatesh me rëndësi të madhe historike.

Pas shuarjes së Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, në vitin 1881 u shua edhe Dega e Lidhjes në Preshevë, kurse Shejh Maksuti II u arrestua së bashku me dy bashkëluftëtarë të tij dhe u internua në Stamboll. Në vitin 1885 pas internimi u kthye në Preshevë. I lodhur dhe i sëmurë rëndë nga pasojat e vuajtjeve në internim jetoi vetëm pak vite pas kthimit në vendlindje. Vdiq në vitin 1887 në Preshevë, ku u varros me nderime të mëdha në tyrbe pranë varrit të birit, ngase pas vetit nuk la trashëgimtar.¹⁸ Në momente më të vështira të luftërave dhe kthesave historike, teqetë si institucion fetar kanë qenë në anën e të shtypurve dhe të papërfillurve. Kur flasim për veprimtarinë patriotike që kryenin teqetë halveti, duhet të ndalemi te fryma humane që përshkon përmbajtja e veprimtarisë së tyre, si Shejh Salihu i teqesë së fshatit Çajë të rrethit të Kuksit përveç veprimtarisë fetare, aktivizohet edhe në çështjen kombëtare. Ai u ka bërë bekimin vendimeve të Kuvendit të Lidhjes së Pejës më 1899 që drejtoi atdhetari i shquar Haxhi Zeka. Në mbledhjen historike të Verrat e Llukës afër Deçanit (1910), Shejh Salihu ishte njëri nga përfaqësuesit e Lumës. Në fund të mbledhjes, e më kërkesën e drejtuesve të saj, Shejh Salihu bënë duanë (lutjen) sipas zakonit fetar. Teqetë, në përgjithësi, u bënë vatra të lëvizjes patriotike për çlirim kombëtar. Në mbledhjet fetare që bëheshin në to, shqyrtoheshin edhe çështje politike, e në radhë të parë marrëdhëniet shqiptaro-osmane.¹⁹ Shpallja e Pavarësisë ishte një akt me rëndësi jetike për popullin shqiptar. Kuvendi i Vlorës e shpalli Pavarësinë në emër të të gjithë shqiptarëve, të të gjitha trevave shqiptare që dërguan përfaqësuesit e tyre në të. Ai trajtoi Shqipërinë një e të pandarë. Edhe qeveria shqiptare

¹⁸ Në epitaf mbi varrin e tij shkruhet në osmanishten e vjetër: Nuk ka zot, përveç Allahut, Muhamedi është i Dërguari i Allahut. U shpërngul kësaj bote kaluese. Në botën e përhershme (në botën amshueshme) Haxhi Shejh Maksut Efendi, djali i Shejh Omer Efendiut. Për shpirtrat e tyre El-Fatiha. Në mes shkruan viti 1230/1815. Varrin e Shejh Maksutit II e punoi Shejh Alisahiti, po atë vit që kishte vdekur por nuk dihet kush e shkroi epitafin dhe kush e skaliti varrin. Tyrbja e Preshevës është nën mbrojtjen e Entit për Mbrojtjen e Monumenteve Kulturore Historike.

¹⁹ K. Buchberger, "Vjetët e mija në Shqipëri", *Studime historike*, nr. 4, Tiranë, 1972, f. 145.

e Ismail Qemalit doli në rrafshin ndërkombëtar si përfaqësuese e gjithë popullsisë shqiptare dhe e gjitha tokave shqiptare.²⁰ Është e qartë që edhe kleri mysliman ka dhënë kontribut të veçantë për ekzistencën e popullit dhe të kombit shqiptar. Në përpjekjet dhe në luftën e gjatë për ruajtjen e identitetit kombëtar ai ka marrë pjesë në të gjitha ngjarjet më të rëndësishme. Mjafton të hedhim një sy me kujdes, në të gjitha ngjarjet me karakter historik dhe politik dhe do vëmë re se prania e klerikëve myslimanë është kudo e pashmangshme, si p. sh: Shejh Ahmed Pazari, një atdhetar i shquar që punoi dhe shkriu gjithçka që kishte për idealin kombëtar.

Si kryetar i rendit halveti, ishte i njohur në të gjitha trojet shqiptare, faktin që bekoj dhe e ngriti bashkë me atdhetarë tjerë flamurin kombëtar në Tiranë më 26 nëntor 1912,²¹ në ditën e “madhnueshme” siç e quante ai, Shejh Ahmed Pazari ishte një nga organizatorët dhe oratorët e mitingut që u organizua për këtë qëllim, bekoj flamurin dhe nga goja e tij dolën fjalët plot gëzim e shpresë ”Rrnoft Shqiperia”. Por, ai ishte dhe një veprimtar i shquar i Rilindjes Kombëtare, njëkohësisht shquhej për idealizmin e pikëpamjeve të tija në funksion të lirisë, kombit dhe atdheut. Shejh Ahmet Pazari ishte një qytetar i moderuar, ai luftonte fanatizmin, përbuzte ata që pengonin dijen. Për këtë fanatikët dhe turkomanët e thërrisnin me epitelin e Sheh Kaurrie. Ky idealizëm e patriotizëm i tij që e manifestonte dhe e shpaloste çdo ditë u lind dhe u zhvillua mbi bazën e patriotizmit të familjes së tij dhe kontakteve që ai kishte me rilindësit në Stamboll, si: vëllezërit Frashri, Hasan Prishtina, Shahin Kolonja etj. Me gjithë kërkesën e qeverisë së Vlorës, as Fuqitë e Mëdha dhe as shtetet fqinjë ballkanike në fillim nuk e njohën Pavarësinë e Shqipërisë. Sidoqoftë, problemi i shtetit të ri shqiptar dhe shtrirja territoriale e tij ishte në qendër të vëmendjes për shtete ballkanike dhe evropiane. Për shkak të interesave të këtyre shteteve të ndryshme ai përbënte një problem të rëndësishëm. Serbia kishte sulmuar disa herë Shqipërinë dhe në vitin 1912, gjeti rastin, kur ushtria osmane largohej, trupat serbe ishin të përqendruar nga Shkodra deri në Krujë.

²⁰ *Historia e Popullit Shqiptar II*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë; Instituti i Historisë, Tiranë, 2002, f. 512.

²¹ *Gazeta Liria*, e premte, 27 nëntor 1992, f. 3; Shejh Muhamer Pazari, *Rruga e Azizave të Tiranës*, Tiranë, 2007, f. 41; Ibrahim Rr. Gashi, *Xhemal Pazari atdhetar i shquar tiranas*, Instituti i Integritimit të Kulturës Shqiptare (IIKSH), Tiranë, 2009, f. 68.

Me zemër prej atdhetari së bashku me Fuad Toptanin, Xhelal Toptanin dhe Nikolla Nishkun kishin dërguar një notë proteste para komandës serbe duke kërkuar që të mos marshojnë drejt Tiranës së Pavarur.²² Protesta drejtuar komandantit serb, konsiston në: "Ne jemi popull shqiptar dhe jo turk". Për këtë kemi ngritur flamurin tonë dhe kemi shpallur independencën. "Komisioni, që do të nisej protestën, formohet nga gjashtë persona. Për të mbajtur një barazi në mes feve, në kuptimin njerëzor, Sheh Ahmet Pazari bëri një shembull tolerant dhe të barabartë. Në komisionin e protestës ndaj serbëve, ai si kryetar, propozoi tre myslimanë dhe tre të krishterë për të njoftuar komandantin serb në Krujë, rreth vendimeve të komisionit për pavarësi. Kryetar i Komisioni zgjedhet Shejh Ahmet Pazari, ndërsa anëtarë të tij janë: Myslym Agë Beshiri, Myslym Myderrizi, Fan Koja, Nikoll Nishku, Spiro Politoqi.²³

Komisioni arriti në Krujë pa rënë dielli dhe i paraqiti komandantit serb protestën. Komandanti iu përgjigj, se një punë e tillë duhej bërë me kohë. Shejh Ahmet Pazari, aty për aty i përgjigjet, se: "Populli shqiptar dhe Kosova ka shumë kohë me kryengritje e pushkë, që kërkon këtë pavarësi. Ne kemi rënë dakord me kufijtë. Ku t'i thonë bukës "bukë", na përket neve dhe ata që bukës i thonë "hljeb", iu përket juve. Ndërkohe ne kemi lajmëruar dhe shtetet e tjera evropiane dhe presim përgjigje prej tyre". Komandanti serb merret vesh me Beogradin dhe përgjigja e tyre ishte që përfaqësuesit e këtij komisioni të kryesuar nga Shejh Ahmet Pazari të mos vriteshin, por të mbaheshin në survejim. Të nesërmen, pa lindur dielli, u lanë të lirë nga serbët për t'u kthyer në Tiranë. Populli i Tiranës priti gjithë natën në sheshin pranë Teatrit të Kukullave. Me arritjen e tyre u bë një atmosferë e gëzuar, e përzier me lot. Atë ditë Ismail Qemali zbriti në Durrës dhe gjeti flamurin të ngritur. Mësoi se Sheh Ahmet Pazari, pasi ngriti flamurin në Tiranë, punoi dhe për ngritjen e flamurit në Durrës. Ismail Qemali, që e njihte mirë mikun e tij atdhetar, i dërgon një telegram nga Durrësi: "Sheh Ahmet Pazarit-Tiranë, Ju përgëzoj për ngritjen e flamurit në Shqipërinë e Mesme,

²² Këtë veprim të guximshëm të Shejh Ahmed Pazarit dhe shokëve të tij, gazeta *Gazeta Shqiptare* që botohej në Bari të Italisë e përmbledhte me këto fjalë: "Kur sulmonte e jepte flake vendi, fuqia e tmerrshme serbe iu afrua Tiranës, Shejh Ahmedi bashkë me shokët që pat bekuar dhe ngrehur flamurin kombëtar në qytetin e tij Tiranë. Në atë dhe i komunikoi komandantit të ushtrisë sulmuese se vendi i tij është Shqipëria..."

²³ Arkivi i Teqesë Shejh Ali Pazarit në Tiranë; Sinan Tafaj, *Në kuadrin 75-vjetorit të Pavarësisë, atdhetarit që ngriti flamurin në Tiranë*, f. 4.

Kandilat e Shqipërisë që keni ndezur, nuk do t'i leje të shuhen".²⁴ Ushtria serbe më 27 nëntor 1912, në mbrëmje, zaptën Tiranën. Arrestin e parë e bëjnë me Shejh Ahmet Pazarin. E çojnë në burgun e Kavajas, ishte dimër i ftohte. Shejh Ahmeti, është si të burgosurit e tjerë, flinte në çimento, pa shtrojë, e i torturuar shumë.²⁵ Shejh Ahmet Pazarin nuk pranoi asnjë ofiq në atë kohë, ndonëse i ofruan poste me rëndësi të cilat i refuzoi në mënyrë kategorike. Qe njeri i thjeshtë dhe i drejtë e për çështjet e atdheut nuk kurseu asgjë. Netët e 27-29 nëntorit ishin një torturë e vërtetë për plakun atdhetar, që punonte për pavarësinë e vendit të tij. Shejh Ahmetin e akuzojnë, se njerëzit që ndihmuan Ismail Qemalin për të kaluar në Vlorë, ishin njerëzit e tij, e kjo akuzë do t'i kushtonte më vdekje në litar dhe trekëndëshi ishte gati. Leonidha Mineu, N/Prefekti i Kavajas, hyri garant për pafajësinë e patriotit.

Pas shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë dhe aneksimit të Kosovës nga ana e ushtrisë serbe lidhjet shpirtërore në mes teqeve halveti jo vetëm nuk u shkëputen, por ato kaluan edhe në planin kombëtar, siç shkruan Shejh Muhamer Pazarin: "Kjo çerdhe patriotësh, mbledhte dhe priste patriotë edhe nga Kosova. Nëpërmjet fesë ata bënë dhe bisedime rreth vendit të tyre, flisnin për pavarësinë, të cilën e kishin ëndërruar prej kohësh të parët e tyre".²⁶ Me anë të këtyre komunikimeve teqetë përpiqeshin të ndihmonin në mbajtjen gjallë të ndjenjave kombëtare e të dilnin në mbrojtje dhe strehim të shqiptarëve të Kosovës, edhe pse pushteti serb mori masa represive ndaj Shejh Aliut nga Mitrovica dhe vëllait të tij Shejh Ahmedit, Shejh Litës nga Gjakova etj. Pas fitores së Pavarësisë, Shqipëria hyri në hullitë e zhvillimeve të reja sociale, politike e kulturore. Me gjithë prapambetjen e madhe të vendit, shenjat e progresit dukeshin në çdo sferë. Përparim pati edhe në kulturën islame shqiptare. Tek rendi halveti nuk ekzistonte dualizmi konfliktual ndërmjet ndërgjegjes për funksionim fetar me ndërgjegjen kombëtare. Përkundrazi ato ishin mbështetje të njëra-tjetrës, në shërbim të drejtpërdrejtë të prosperitetit gjithëkombëtar. Në këtë periudhë u hodhën themelet për një zhvillim të pavarur të kulturës islame si dhe të çdo veprimtarie tjetër brenda kuadrit të shtetit kombëtar. Në këtë periudhë patriotët myslimanë shqiptarë e panë të domosdoshme të bëjnë ndryshime me rëndësi në kulturë dhe në organizimin si dhe të realizojnë binomin Fe dhe Atdhe. Mendjet e kthjellëta të prijësve fetarë myslimanë

²⁴ Gazeta *Liria* ..., f. 3.

²⁵ Gazeta *Besa*, "Kronika e vendit", e mërkurë, 9 shtatuer, 1931, f. 4.

²⁶ Sheh Muahmer Pazarin, *Rruga Historike* ..., 35.

shqiptarë filluan të zbatojnë reformën në kulturën islame. Kështu gjatë viteve '20 dhe '30 të shek. XX u zhvilluan tre kongrese aleviane (shehlerëve), i pari u mbajt në Tiranë në vitin 1921,²⁷ i dyti u mbajt në Berat më 1930²⁸ dhe i treti përsëri në Tiranë më 1936.²⁹ Duke pasur parasysh në kushtet dhe rrethanat në fillim të viteve '20 dilte si detyrë e parë stabilizimi politik i Shqipërisë, për ta futur atë në rrugën e zhvillimit e të përparimit, kontrasti shpirtëror kishte ndikuar jo pak edhe në fetë e ndryshme që ekzistonin në Shqipëri, institucionet e të cilave i kishin qendrat e tyre jashtë Shqipërisë. Organizmi i rendit halveti dhe bashkimi i tyre nuk kishte për qëllim vetëm forcimin e anës fetare, por rritjen e dashurisë e të unitetit kombëtar shqiptar siç thuhet edhe në statutin e nxjerr nga Kongresi I: "Qëllimi themelor i kësaj lidhje asht: Naltësimi i popullit në pikëpamje morale e kombëtare; në plotësim të këtij qëllimi "LIDHJA" ka me i ndihmue edhe qeverisë shqiptare me çdo mjet të pëlqyeshëm".³⁰

Shteti i ri shqiptar kishte nevojë të reformohej dhe të përtërinte organizmin shtetëror, Shqipëria kishte gjithashtu nevojë për demokratizimin e jetës së vendit në rrafshin politik, legjislativ, ekonomik, shoqëror etj. Forcat politike shqiptare mbajtën qëndrime të ndryshme si për nevojën e zgjidhjes së këtyre detyrave, ashtu edhe për rrugët që duheshin ndjekur për t'i zgjidhur ato. Në këto procese të brendshëm të jetës politike-shoqërore mori pjesë shehu i rendit halveti Shejh Salihu. Si një intelektual, ishte për ndryshimet e reja që t'i sigurojë vendit përparim dhe drejtësi. Për këtë, ai renditet krah atyre që inspironin e punonin për lëvizjen politike demokratike të viteve 1920-1924, si: Hasan Prishtina, Bajram Curri, Hoxha Kadriu, Rexhep Mitrovica etj. Shejh Jahjaj si zgjedhës i dytë në Lumë jep një ndihmesë të frytshme në zgjedhjet parlamentare të vitit 1923 ku Luma bënte pjesë në prefekturën e Kosovës, aktivisht angazhohet në fushatën elektorale dhe propagandon për grupin e deputetëve të opozitës. Në atë fushatë elektorale fitoi grupi i opozitës. Për këtë Shejh Jahja është falënderuar nga deputetët Hoxha Kadri Prishtina dhe Rexhep Mitrovica me telegram të veçantë. Shejh Jahja mbante lidhje dhe korrespondencë me shumë emigrantë nga Kosova, herë pas here shkonte edhe vetë në Kosovë. Ai

²⁷ Sheh Muhamer Pazari, *Rilindja e besimit Halvetian*, Tiranë, 2006, f. 59.

²⁸ *Arkivi Qendror Shtetëror* (më tej: *AQSH*) F. 149, V. 1933, D. VI-458, fl. 10; Delegatet në Kongres. Berat 20. VI. 1930.; *Gazeta Vullneti i Arbërisë*, Tiranë, Nr. 13, e mërkure, 25 qershor 1930, f. 4.

²⁹ *AQSH*, Fondi i kryeministrisë, Nr. 149, D.VI-636, viti 1937, fl. 4.

³⁰ *Statuti i Kongresit të Shehlerëve*, Tiranë, Shtypshkronja "Elbasani", 1921.

qe pjesëmarrës në ngjarjet e qershorit të vitit 1924 dhe pikërisht për këtë pati edhe pasoja të mëvonshme, por prestigji i tij fetar e popullor qenë mbrojtje e tij kryesore. Varfëria e popullit dhe mjerimi ekonomik i vendit ishte shqetësimi kryesor që e preokuponte. Pikërisht për këtë më 1933 bashkë me kushëririn e tij Ahmet Halil Qashifin i kërkon takim mbretit Zog. Nga ky takim nuk doli ndonjë rezultat. Pak më vonë Ahmet Qashifi dënohet me 2 muaj burg dhe internohet në qytetin e Korçës, ndërsa Shejh Jahja në mbarim të pranverës së 1934 do të vritet nga mercenarët e forcave konservatore. Varrimi i Shejh Jahjasë u bë në Grykën e Çajës (Kukës) u krye me madhësi dhe e pamja zgjati 40 ditë me nderime nga e gjithë krahina e Lumës dhe viset e tjera të Veriut.

Nga fundi i viteve '30, Italia po e konsideronte seriozisht mundësinë e aneksimit të Shqipërisë. Në prill të vitit 1939 Italia e okupoi Shqipërinë. Okupimi ishte rezultat i ultimatumit me të cilin Shqipërisë iu imponua bashkimi me Italinë, pas së cilës fshihej qëllimi i bashkëngjitjes së Shqipërisë me Italinë. Pas kapitullimit të mbretërisë jugosllave në prill të vitit 1941, forcat fashiste filluan t'i copëtojnë vendet e okupuara. Edhe pse bashkimi u bë nën kapelën fashiste, megjithatë për popullsinë shqiptare në Kosovë dhe në Maqedoninë Perëndimore kishte rëndësi të madhe historike. Gjuha shqipe u shpallë si gjuhë zyrtare bashkë me atë italiane. Për herë të parë u hapën shkollat fillore dhe të mesme në gjuhën shqipe, u legalizua përdorimi i simboleve kombëtare dhe u realizua bashkimi i administratës së fesë islame. Në këtë kuadër, teqetë halveti u lidhën me kryeqendrën e re në Tiranë, lidhjet e vjetra të teqeve të Shqipërisë dhe Kosovës u intensifikuan duke marrë një organizim të sekteve aleviane; në bazë të një dokumenti të vitit 1942 që gjendet në Arkivin Qendror Shtetëror të Shqipërisë, është një listë e shehlerëve të teqeve halveti nga Prizreni, Gjakova, Rahoveci, Peja, Kërçova dhe Gostivari që ishin përfshirë në Kryesinë e Sekteve Aleviane të Shqipërisë.³¹ Pas përfundim të Luftës së Dytë Botërore, në Kosovë gjatë viteve 1945-1948, popullata shqiptare është trajtuar mbi bazën e elaboratit të V. Qubrilloviqit në vitet 1937 të

³¹ *AQSH*, F. 482, V. 1942, D. 18, fl. 1; Lista që përmban emrat e fetarëve në tokat e çliuara të Shqipërisë. Tiranë. Më data 21. X. 1942; Lista që përmban emrat e shehlerëve halveti në tokat e çliuar të Shqipërisë: 1. Shejh Hasani, Prizren, 2. Shejh Rexhep, Prizren, 3. Shejh Ferati, Prizren, 4. Shejh Hyseni, Prizren, 5. Shejh Ramadan, Gjakovë, 6. Shejh Ahmet, Gjakovë, 7. Shejh Halit, Gjakovë, 8. Shejh Osmani, Gjakovë, 9. Shejh Halit, Rahovec, 10. Shejh Myhedini, Rahovec, 11. Shejh Tahiri Pejë, 12. Shejh Jakup Gjakovë, 13. Shejh Rexhep Marina Gjakovë, 14. Shejh Ismaili, Kërçovë, 15. Shejh Ismaili, Gostivar.

ripërtërirë në vitet 1944. Mos respektimi i vullnetit të popullit për vetëvendosje, provokoi Luftën e Gjilanit e të Drenicës (1944-1945), gjatë së cilës u shkatërruan e u rrënuan fshatra të tëra shqiptare.

Masakrat do të vazhdojnë në të gjitha anët ku ndodheshin shqiptarët (Prizren, Gjilan, Tetovë, Shkup, Kumanovë, Preshevë etj.), duke pasur parasysh rrethanat dhe gjendjen tejet të rëndë nëpër të cilën po kalonin shqiptarët e Kosovës. Një grup atdhetarësh u angazhuan me konsekuencë për përmirësimin e gjendjes dhe pozitën e shqiptarëve të Kosovës, duke formuar organizatën Lëvizjen Nacionale Demokratike Shqiptare (LNDSH) në krye me Halim Spahia. Në këtë grup bënë pjesë edhe shehu i rendit halveti në Rahovec Shejh Mihedini. Që të krijohet një klimë e përgjithshme paniku dhe tensioni nga ushtria dhe policia jugosllave ndërmarrin aksione të përmasave të mëdha duke organizuar arrestime dhe dënime në shkallë të gjerë. Në gazetën *Rilindja*,³² botohet njoftimi se “Gjyqi i Naltë i Serbisë aprovon Vendimin e Gjyqit Populluer Krahinuer të Prizrenit, me të cilin dënohen me vdekje dhe me konfiskimin e të gjithë pasurisë: Halim Spahija, Tahir Deda, Rifat Krasniqi, Kajtaz Ramadani, Sefedin Ahmeti e Rexhep Kabashi.”³³ Ky grup ishte kundër vendimeve të pushtetit të atëhershëm serbo-jugosllav. Për ndalimin e aktiviteteve të këtij grupi për herë të parë në Prizren mbahet gjykimi në shtëpinë e “Sokolov Dom”,³⁴ ku prokurori Ali Shukriu kishte ngritë akuzë kundër grupit. Shejh Mihedini dënohet me 4 vjet burg në burgun famëkeq të Nishit, ndërsa gjashtë anëtarët e tjerë u pushkatuan në Prishtinë. Pas daljes nga burgu, ai nuk e la aktivitetin e tij politik. Shehu doli hapur kundër politikës serbomadhe dhe kështu ai u bë një faktor me ndikim për shqiptarët. Në një mbledhje në Xhaminë e Kadirive, po në qytetin e Rahovecit, servilët serbë organizojnë dhe marrin vendim që në Rahovec të mos flitet gjuha shqipe. Arsyeja e saj ishte sepse shumica e këtij qyteti nuk e flasin edhe sot e kësaj dite gjuhën shqipe. Pas situatës së krijuar Babës Shejh i jepet edhe më shumë kurajo për të luftuar kundër padrejtësive, dhe përmes elitës intelektuale të asaj kohe merr iniciativë për mobilizim të përgjithshëm, për mos sllavizmin e popullsisë së kësaj komune. Vëllai i Babës Shejh, Zylfi Shehu, në një tubim deklarohet se gjuha shqipe në këtë komunë nuk mund dhe nuk do të ndryshojë dhe se gjuhë zyrtare do të jetë gjuha

³² Gazeta *Rilindja*, datë 23.01.1946, Prishtinë, f. 2.

³³ Mehmet Rukiqi, *Me rastin e 60-vjetorit të rënies së Rifat Berishës në altar in e lirisë*, f. 5.

³⁴ *Po aty*.

e nënës, e ajo është gjuha shqipe. Kështu që në atë kohë në këtë komunë shkollën në gjuhën serbe e ndiqnin vetëm 10 apo 15 familje.

Në vitin 1955 për Shejh Mihidinin ishte viti më i vështirë i jetës së tij. Çdo ditë plaçkitez teqeja e tij nga bandat e ndryshme serbe, për çdo ditë mbusheshin burgjet përplot me shqiptarë, ku shumica e tyre ishin dervishë apo myhybë të shehut. Kjo karakterizon edhe vitin e mbledhjes së armeve apo siç e njohin si “Aksioni i mbledhjes së armëve”, ku ka qenë i theksuar posaçërisht në Rrafshin e Dukagjinit.³⁵ Ai ishte i involvuar në politikën e asaj kohe gjatë viteve 1968, 1974, 1981, 1990 dhe 1991,³⁶ e deri në vdekjen e tij në korrik 1998, ku edhe vritet në oborrin e Tyrbes së tij.³⁷ Në vitin 1966, në plenumin e Brioneve, duke goditur, klanin serbomadhi të Aleksander Rankoviçit, Titoja, u përpoq t’ia hidhte atij fajet për çdo masakër që ishte bërë mbi shqiptarët. Pas vitit 1966 fillon një fazë e re për shqiptarët në Jugosllavi në përgjithësi dhe për ata të Kosovës në veçanti. Atëbotë, posaçërisht pas vitit 1974, shqiptarëve të krahinës së Kosovës ju mundësua realizimi i një autonomie me një pavarësi më të madhe administrative-juridike dhe politike. E në fakt, edhe pse formalisht Kosova si krahinë me më shumë autonomi politike, ajo tërthorazi juridikisht dhe faktikisht ende ishte nën përbërjen dhe ndikimin e Serbisë. Në këtë periudhë, shqiptarët si popullsi shumicë që jetonin në KSA të Kosovës, gradualisht filluan t’i realizojnë disa të drejta të veta politike dhe ekonomike, si: e drejta e mbajtjes së flamurit kombëtar, universiteti, themelimi i Akademisë së Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, media të pavarura, filloi të ndërtohet infrastruktura e prapambetur dhe të zhvillohet ekonomia etj. Gjatë kësaj periudhe rendet e dervishëve kanë funksionuar në gjysmë ilegalitet. Njëra ndër masat e organeve Federative të Jugosllavisë kundër Bashkësisë së Fesë Islame ishte përçarja e brendshme. Me nxitjen e organeve shtetërore, individë të

³⁵ Noel Malcolm, *Kosova një histori e shkurtër*, Koha dhe shtëpia e Librit, Prishtinë, Tiranë 2001, f. 334.

³⁶ Të gjitha këto vite janë të rëndësishme për popullin shqiptar të Kosovës. Për tri vitet e para nuk do të ndalem në detale, por dua të ndalem në vitin e fundit ku është bërë tek ne shqiptarët pajtimi i gjaqeve. Ka shkuar nëpër vende të ndryshme, si: në Has, në Rekë, në Deçan e vende të ndryshme. Por rëndësia më e madhe e tij ka qenë pajtimi i gjaqeve me Shejh Nexhatin në Rogovë të Hasit më datë 14 maj 1998. Këtu ka pasur disa familje të vrara. Për më shumë jam dëshmitar edhe vetë (G.K.).

³⁷ Për jetën dhe veprimtarinë e Baba Shejh Mihedini jep sqarime djali i tij Ylvi Shehu - zëdhënës i tyrbes, njëherit kryesues për informim pranë kësaj teqeje. Intervistë, shtator 2010.

caktuar në funksione të larta në Bosnje dhe Hercegovinë gjatë viteve 1951,³⁸ me vendimin e Kuvendit Vakufnor, e ndalojnë punë e tarikateve (de facto tarikatet veprimtarinë e tyre fetare prej vitit 1945 e kanë zhvilluar në ilegalitet të plotë), kurse me vendimin e Kryesisë Supreme të Bashkësisë së Fesë Islame të vitit 1962, tarikatet ndalohen edhe në Kosovë dhe në Maqedoni.³⁹

Qëndrimi lojal i këtillë i disa udhëheqësve, në Sarajevë, u ka mundësuar organeve shtetërore fraksionizmin e islamit në Jugosllavi dhe njëkohësisht u lehtësoi organeve shtetërore shtypjen dhe terrorin ndaj shqiptarëve, pasi që shqiptarët për shkak të presionit, kanë qenë në pozitë të konfliktit me pushtetin. Numri më i madh i pasuesve të tarikateve ka qenë në radhën e popullatës shqiptare.⁴⁰ Në vitin 1974 me iniciativën e Shejh Xhemailit të rendit rufai nga Prizreni, Shejh Hakiut i rendit kaderi nga Gjakova, Shejh Fejzulla Haxhibariqi nga Sarajeva si dhe të Shejh Xhaferit i rendit halveti nga Juniku, vendosen të formonin “Lidhjen e Radhëve të Dervishëve Islamë Aliee” për Republikën Federative të Jugosllavisë në kuadër të Bashkësisë Islame për Jugosllavi me resorë të ndarë për tarikate.⁴¹ Iniciativa në fillim u prit mirë nga reis ul-ulema i Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë Haxhi Sulejman Efendi Kemura, por pas kërkesës me shkrim u refuzua me arsyetimin se Këshilli Suprem i Bashkësisë Islame të Jugosllavisë ka marrë vendim që t’i mbyll të gjitha teqetë në Jugosllavi. Kësaj iniciative ju përgjigj edhe Kryetari i Bashkësisë Islame për Republikën e Serbisë Ismail Hakiu. Këshilli iniciues për formimin e “Lidhjes së Radhëve të Dervishëve Islamë Aliee” bëri një kërkesë në Ministrinë Federative për Religjione për lejimin si një organizatë e pavarur, me sugjerimin e sekretarit të Ministrisë për Religjione që edhe njëherë të aplikon në Bashkësinë Islame që të pranohen në kuadër të saj. Këshilli iniciues për formimin e “Lidhjes së Radhëve të Dervishëve Islamë Aliee” bëri edhe një kërkesë, ku morri të njëjtën përgjigje negative. Atëherë me nismën e

³⁸ Shih: Zapisnik sa zajedanja Vakufskog sabora u Sarajevu odrzanog 16 novembra 1952 godina u saborskoj sali Vakufske direkcije u Sarjavu (Shih: Proqesverbalin e mbledhjes të Këshullit Vakfit Sarajev të mbajtur më 16 nëntor 1952, në sallën e tubimeve të drejtorisë së Vakfit në Sarajev), “Glasnik VIS-a”, (1962), nr. 8-10, f. 323.

³⁹ Shih: Izvestaj o radu Vrhavnog isamskog u Sarajevu (Shih: Raportin e punës të Këshillit Suprem Islam Sarajev), “Glasni VIS-a”, (1962), nr. 4 - 5, f. 187.

⁴⁰ Menduh Bamja, *Pozita Kushtetuese-Juridike dhe Faktike e Bashkësive Fetare në ish-Jugosllavi me vështrim të posaçëm të Bashkësisë Islame*, Shoqata Kulturorë “Kur’ani”-Kosovë, Prizren, 2009, f. 378.

⁴¹ Deklaratë e Shejh Xhaferit Shehut - Junik më 11. VI. 2011.

këshillit organizues në vitin 1974 u mbajt kuvendi themelues për formimin e “Lidhjes së Radhëve të Dervishëve Islamë Aliee” në Teqenë e Shejh Xhemaliut-rufai në Prizren. Në mbledhjen themeluese morën pjesë shehlerë nga të gjitha tarikatet me ç’rast u zgjodh edhe kryetari Shejh Xhemali, shehu nga tarikati rufai.

Pas formimit dhe konsolidimit të kuvendit themelues u bë aplikimi në organet kompetente, ku njëherit u pranua edhe statuti i organizatës me 68 nene i cili u miratua më 12 nëntor 1974, me përjashtimin e vetëm që mos të quhet “Lidhjen e Radhëve të Dervishëve Islamë Aliee”, por “Bashkësia e Radhëve të Dervishëve Islamë Aliee” në Jugosllavi me arsyetimin se në një Lidhje duhet me qenë shumë bashkësi.⁴² “Bashkësia e Radhëve të Dervishëve Islamë Aliee” i zgjeroi rrjetin e aktivitetit të vet ku u formuan degët e saj në Republikën e Serbisë, Bosnjës e Hercegovinës, Maqedonisë dhe të Kroacisë, ku në secilën republikë u caktuan kryesuesit e degëve. Nën ombrellën e kësaj bashkësie me dymbëdhjetë rende të mëdha të pranuar të dervishëve siç janë: raderi, rufai, saadi, bedevi, desuki, shahzeli, halveti, mevlevi, nakshibendi, bektashi, bajrami, sinani dhe kësaj bashkësie mund t’i bashkohen edhe rende të tjera të dervishëve.⁴³ Organizata në fjalë për herë të parë bëri legalizimin e të gjitha teqeve në Jugosllavi që ishin të anatemuara nga Bashkësia Islame dhe kualifikimin e njerëzve adekuat për udhëheqje të teqesë. Filluan të nxirrnin edhe revistën e tyre të quajtur *Buletini HU* që botohej në vitet ‘70 dhe vitet ‘80 në qytetin e Prizrenit.⁴⁴ Botimi i *Buletinit HU* ishte me karakter arsimor dhe kulturor për dervishët dhe dashamirët e jetës së dervishëve në islam, si dhe me përhapjen dhe afirmimin e principeve dhe rregullave të sufizmit (mistikes islame). Më 23 dhjetor të vitit 1984 me rastin e dhjetëvjetorit të formimit të “Bashkësisë së Radhëve të Dervishëve Islamë Aliee” u formua shoqata e shehlerëve “Meshajiheve” për Republikën e Serbisë - KSA të Kosovës me seli në Prizren në teqenë e rendit halveti të Shejh Nexhatit. Kryesia e punës së Kuvendit themelues të shoqatës e përbërë

⁴² Arkivi Teqeja e Madhe Amë e Tarikatit Aliee - Halveti në Junik më 11. VI. 2011; Nga mbledhja e përbashkët e BRDIA në RSFJ dhe Shoqatës së Meshajihve për RSS KSAK, Buletini “HU”, Bashkësia e Radhëve të Dervishëve Alijje, Prizren, 1988-89, f. 11; Fjalimi i Shejh-UI Meshajihit, Haxhi Shejh Xhemali Shehu, me rastin e dhjetëvjetorit të themelimit të BRDIA në RSFJ dhe me rastin e themelimit të shoqatës Meshajihëve (Shehlerëve) të RS të Serbisë - KSA të Kosovës, Revista *Dervishi*, Prizren, korrik 1987, f. 11.

⁴³ Neni 3 i Statutit të Bashkësisë së Radhëve të Dervishëve Islamë Aliee, 12. IX. 1974.

⁴⁴ Biblioteka e Teqesë së Shejh Hakiut në Gjakovë.

nga: Haxhi Shejh Hamdi Tabaku-kaderi nga Peja, Shejh Nexhat Shehu-halveti nga Prizreni, Shejh Xhafer Shehu nga Juniku, Shejh Mehmed Ali Isniqi-nakshibendi nga Gjakova dhe Shejh Ajet Shabani-saadi nga Bujanoci. Me propozimin e kësaj, kryesia e zgjodhi për kryetar Shejh Xhafer Shehu nga Juniku, ndërsa për nënkryetar Haxhi Shejh Hamdi Tabaku-kaderi nga Peja si dhe Shejh Muhamed-halveti nga Mitrovica, sekretar Adri Hysejn Shehu-rufai nga Prizreni, ndërsa arkëtar Shejh Avdyl Kader Horosani-kaderi nga Prizreni.⁴⁵ Shoqata formuloi statusin e vetë dhe bëri kërkesë për regjistrim në organet kompetente, me ç'rast u pranua shoqatat dhe statusi i saj. Prej vitit 1984 shoqata "Meshajihëve" në kuadrin e "Bashkësisë së Radhëve të Dervishëve Islamë Aliee". Shoqata filloi të nxjerr revistën e vetë të quajtur *Dervishi*.⁴⁶

Në vitin 1987 kryetari i shoqatës "Meshajihëve" Shejh Xhafer mori iniciativën për herë të parë në Kosovë për aplikimin e kontratave për sigurime pensionale dhe invalidorë të nëpunësve fetarë të shoqatës së "Meshajihëve".⁴⁷ Tipari dallues i këtyre teqeve, të cilat ndodhen në Kosovë, është shumëllojshmëria e tarikateve, pjesë e së cilave janë. Veçanërisht teqetë në Gjakovë dhe Prizren, që u përkasin tarikateve të ndryshme, përbëjnë një të dhënë të rëndësishme për ta transmetuar, një pasuri sa i përket islamizimit të tyre. Tarikati halveti është ndër tarikatet më të rëndësishme, teqetë e së cilit tarikat ndodhen në Kosovë. Prej themelimit të teqeve e deri në ditët e sotme, si rajon i Dukagjinit po ashtu edhe Rrafshi i Kosovës me rrethinë luajnë një ndikim shumë të madh. Por, ndikimi i saj qëndron edhe sot e kësaj dite tek popullata e kësaj ane. Në Kosovë kanë qenë të ndërtuara monumente të ndryshme të karakterit të tillë. Ato diku më shumë e diku më pak, luajnë një ndikim shumë të fuqishëm. Ndërsa më vonë, në disa qytete kanë filluar të shkatërrohen duke mos thënë që nuk ekzistojnë fare. Si rezymim i krejt kësaj dhe konstatim përmbyllës, mund të thuhet se rendi halveti u proklamua në popull si krah i rezistencës kombëtare shqiptare, u

⁴⁵ Fjalimi i zotëri Shejh Xhafer Shehut-halveti, me rastin e zgjedhjes së tij si kryetar i shoqatës së Meshajihëve (Shehlerëve) për Republikën e Socialiste të Serbisë dhe Krahinën Socialiste autonome të Kosovës, Revista *Dervishi*, Prizren, korrik 1987, f. 17.

⁴⁶ Shejh Mehmed Ali Isniqi - nakshibendi, *Themelimi i Shoqatës së Meshajihëve (Shehlerëve) për RSS-KSAK*, Revista *Dervishi*, Prizren, korrik 1987, f. 19.

⁴⁷ Arkivi Teqeja e Madhe Amë e Tarikatit Aliee-Halveti në Junik; Buletini, Bashkësisë vetëqeverisëse të interesit të sigurimit pensional invalidorë të Kosovës, Nr:3-4, viti 1987, Prishtinë.

angazhua në format e ndryshme si: ushtarake, politike dhe kulturore për bashkimin etnik shqiptar, duke dhënë kontribut të vogël, por shumë të çmueshëm më shumë domethënie

Alban DOBRUNA

SUMMARY

THE HALVETI RITE AND THE NATIONAL ALBANIAN MOVEMENT

Halveti is the name given to the rite of Dervish which was founded on the territories of modern day Caucasus in the 14th century. The rite, as well as its followers, were called differently from the other Tariqat followers, because the rite of Halveti was more focused on the mystical system (self-isolation), or more specifically on the isolation and disconnectedness from all things related to the spiritual world within the confines of the Teqqe. The Halveti rite was initially spread in Bulgaria, Bosnia, Macedonia, Greece, Albania and elsewhere. Its activity gradually advanced with the strengthening of the Ottoman rule in this region of the Balkans. The main historical and social factor which led to the emergence and progression of the Halveti rite among Albanians is related to the establishment of Ottoman rule.

Considering that at the end of the 14th century numerous Halveti Teqqe were constructed in Shkodër, Berat, Korçë, Elbasan and Vlorë, we can argue that the followers of this rite had considerably increased in numbers. The evolution of this process was catalyzed more so during the 18th century, a century during which the Halveti Tariqat established congregations in other Albanian territories as well, such as: Prizren, Shkup, Gjakovë, Rahovec, Ohër, Strugë, Gostivar, Kërçovë etc. Throughout the development of the Dervish and Teqqe in Albanian lands, there were numerous Qutbs and Dervish who proved themselves influential in the cultural, historical and societal spheres. The Teqqe in general became a cradle of patriotic movements for national liberation. Some political issues in regards to the Albanian-Ottoman relations were also discussed in the religious meetings that took place there. The Halveti rite supported the national Albanian resistance and it engaged through various means in the fight for this cause, including through military initiatives, through political and cultural influence, giving thus a small but an important contribution for the cause.

